

Suomen Akatemian kielilautakunnan tiedonantoja

Kielilautakunnan kokouksessa 10. 12. 1951 esitti tri Matti Sadeniemi seuraavan alustuksen:

Koska *näytäntö* ja *näytös* -sanojen käyttöalueet eivät ole selvärajaiset ja esiintyy epätietoisuutta, onko jossakin merkityksessä *näytäntö* vai *näytös* sopivampi, koetan Nykysuomen sanakirjan aineksen perusteella selvittää asiaa. Käytäntö hahmottuu seuraavanlaisiksi:

näytäntö: teatterin, oopperan, elokuva-teatterin, kabareen, sirkuksen tms. esityskerta. Esim. Kansallisteatterin näytännöissä ei käy niin paljon väkeä kuin Venäläisen oopperan (1908). — — eräänlaisia laulukuvaelmia, joita Italiassa 1500-luvulla oli tapana sovitaa varsinaisissa näytelmäesityksissä näytäntöjen väliin (Heikki Klemetti). Nukke-teatterin johtaja — — päättää panna toimeen näytännön (V. Tarkiainen). — Yhdyssanoja: elokuva-, ooppera-, sirkus-, teatterinäytäntö; ilta(päivä)-, päivä-, ulkoilmanäytäntö; avajais-, erojais-, lahja-, vierailunäytäntö; joulu-, kärsimys-, laskiais-, moraliteetti-, mysteeri-, pääsiäisnäytäntö; amatöörinäytäntö; koululais-, lastennäytäntö; näytäntöilta, -kausi, -päivä, -vuosi.

näytös: 1. näytelmän osa. Esim. Uuden ajan näytelmä onkin tavallisesti jakaantunut viiteen osaan 1. näytökseen (Huugo Jalkanen). — Kuvallisesti: Dardanellitragedian [liittoutuneiden 1. maailmansodassa suorittaman epäonnistuneen operaation] viimeinen näytös (J. O. Hannula). — Yhdyssanoja: alku-, esi-, jälki-, loppu-, välinäytös.

2. tilaisuus, jossa urheilijat, voimistelijat tms. esittävät taitoaan (vastakohtana kilpailuille), mannekiinit pukuja tms. Esim. Pieni reipas voimistelijaryhmä antoi näytöksen (1930). Vieraat [unkarilaiset jalkapalloilijat] — — ottivat kaiken näytöksen kannalta [kun olivat aivan ylivoimaisia] (1936). — Yhdyssanoja: hyppy-, juoksu-, kansantänhu-, kaunoluistelu-, kyntö-, lento-, meripelastus-, metsästys-, pienoislennokki-,

pommitus-, ratsastus-, sammutus-, tanssi-, uima-, urheilu-, voimistelunäytös; mannekiini-, muoti-, pukunäytös; joukko-, massa-, propagandanäytös; näytösesitys, -heitto, -hyppy, -joukkue, -juoksu, -kenttä, -kilpailu, -nyrkkeily, -ottelu, -paini, -uinti.

3. näyte, osoitus, todiste. Esim. Todelisuudessa sota on ja pysyy voimannäytösten yhteiskäsittteenä (K. M. Wallenius). Nämä viisaudennäytökset [»munkkiarvoitukset«], joita keskiajalla julkaistiin kokonaisina kirjoina (Martti Haavio). — Tähän kuuluu myös juridinen käytäntö, esim.: Riita-asiain oikeudenkäynnissä ei oikeus saa ryhtyä näytöksiä hankkimaan (Esko Hakkila).

4. = näytäntö. Esim. Pistäytyipä Tukholmasta joskus — — näyttelijöitä vierailunäytöksiä antamassa Turussa (1935). Elokuviin on lapset vietävä — — sunnuntaina aikaiseen näytökseen (1931). Ilta-, päivänäytös (1938).

Näytös sanan 4. merkitys on siis sama kuin *näytäntö* -sanana, mutta se on NS:n kokoelmassakin suhteellisen heikosti edustunut ja käsittääkseni nykyään väistymässä. Kielilautakunta on jo aikaisemmin leimannut tämän käytännön epäsuotavaksi ja suosittanut merkitykseen yksinomaan sanaa *näytäntö*. Myös merkitys 3 on jäämässä sivuun: lakimiehet käyttävät mieluummin sanaa *näyttö*, ja sellaiset sanat kuin *voimannäytös*, *viisaudennäytös* ovat suhteellisen harvinaisia (tav. *voimannäyte*). Sen sijaan merkitys 2 tuntuu olevan hyvin elinvoimainen. Tosin se lähenee *näytäntö* -sanana merkitystä, ja on esiintynyt pyrkimystä varata merkitys kokonaan *näytäntö* -sanalle, mutta *näytös* -sanana tällainen käytäntö on niin voimakas, että en pidä suotavana yrittää sitä hävittää. Esim. urheilukielessä *näytös* kilpailun vastakohtana tuntuu täysin vakiintuneelta. Tosin on vaikea vetää aivan selviä rajoja ryhmien *näytäntö* ja *näytös* 2 välille. *Näytäntö* -sanana merkityksen ytimenä näyttää olevan 'taiteilijaseurueen esityskerta', johon sitten varsin luonnollisesti liittyy elokuvaesityksen

merkitys. Mannekiini- ja kansantanhuesitykset ovat puheena olevaa merkitystä varsin lähellä, mutta kielitaju yhdistää ne kuitenkin likinnä sellaisiin tilaisuuksiin kuin kaunoluistelu-, uimänäytös. — I. merkitystä vastaan ei kellään liene mitään muistuttamista.

Esitän, että Kielilautakunta nimenomaan päättäisi hyväksyä *näytös* -sanan käytön merkityksessä 2.

Lautakunta oli sitä mieltä, että *näytös* -sanan merkitysryhmä 2 täytyy katsoa kuuluvaksi nykykieleen ja ettei sitä siis ole syytä vieroa huolimatta siitä, että tarkkaa rajaa sen ja *näytäntö* -sanan merkityksen välille on vaikea vetää.

*

Samassai kokouksessa Kielitoimiston hoitaja alust kysymyksen sanoista *uurima*, *uurimo* ja *ryyni*. Sanakirjasäätiön kokoelmien mu-

kaan *uurima* on tuttu Inkerissä sekä Kies-tingissä, Suistamolla, Salmissa ja Enossa, *uurimo* (harvinaisena) Lemillä ja Kiihtelysvaarassa. *Ryyni* taas on tuttu kautta Suomen. Nykysuomen sanakirjan kokoelmat osoittavat, että *uurimo* -asu on *uurimaa* paljon yleisempi kirjallisuudessa. Tuntuu siltä, että nykyiselle kielitajulle suhde *uurimoita*: *uurima* on outo, koska enin osa *ma*-sanoja on monikkovartaloltaan toista tyyppiä (*sannonia*) ja vain muutamissa on rinnalla myös *oi*-monikkoa (*hekuma*, *salama*, *valkama*, *väsama* ja joku muu). Kun *o:ttomia* obliikvi-muotoja (*uurimia* jne.) ei esiinny, tuntuu nominatiivi *uurimo* luonnolliselta vastaamaan obliikvisijoja *uurimoita* jne.

Kielilautakunta asetti *uurimo* -muodon *uuriman* edelle. Myös *ryyni* -sana on lautakunnan mielestä täysikelpoinen.